

А. Ю. Пятровіч
г. Минск, Беларусь

ВОБРАЗ ЖАННЫ Д'АРК У ВЕРШАХ ЛУІЗЫ ГЛЮК І ЭН СЭКСТАН

Тыпалагічныя падабенствы, якія можа знайсці паміж творамі выбітных амерыканскіх паэтак Э. Сэкстан (1928–1974) і Л. Глюк (нар. 1943 г.) уважлівы чытач, зусім не выпадковыя. Абедзве яны былі актыўнымі ўдзельніцамі пасляваеннага літаратурнага працэсу ЗША: Э. Сэкстан выдала свой першы паэтычны зборнік у 1960 г. пад назвай «У Бедлам і часткова назад» (“To Bedlam and Part Way Back”), тады як Л. Глюк дэбютавала

ў 1968 г. томам вершаў «Першынец» (“Firstborn”). У замежным літаратуразнаўстве Э. Сэкстан лічыцца вядучай паэткай так званай спавядальнай плыні (confessional poetry) нароўні з С. Плат, якая моцна паўплывала на раннюю творчасць Л. Глюк [1, р. 201]. Агульныя рысы відаць і ў псіхалагічных партрэтах абедзвюх маладых аўтарак, якія супрацьпастаўлялі сябе рутынай канс’юмерыскай штодзённасці тагачаснай Амерыкі і адчайна спрабавалі разгадаць таямніцу ўласнай асабовасці. Э. Сэкстан, якая на працягу жыцця пакутавала ад дэпрэсіі, вызнавала ў адным са сваіх інтэрв’ю: «I had a kind of buried self who didn’t know she could do anything but make white sauce and diaper babies. I didn’t know I had any creative depths. I was a victim of the American Dream, the bourgeois, middle-class dream. All I wanted was a little piece of life, to be married, to have children. <...> But one can’t build little white picket fences to keep nightmares out. The surface cracked when I was about twenty-eight. I had a psychotic break and tried to kill myself» [2, р. 93]. Л. Глюк апісвала сваю юнацкую барацьбу з нервовай анарэксіяй у эсэ «Адукацыя паэта» (“Education of the Poet”, 1989 г.) наступнымі словамі: «In mid-adolescence, I developed a symptom perfectly congenial to the demands of my spirit. I had great resources of will and no self. <...> I couldn’t say what I was, what I wanted in any day to day, practical way. What I could say was no: the way I saw to separate myself, to establish a self with clear boundaries was to oppose myself to the declared desire of others... <...> I began to refuse food... <...> And I realized, logically, that to be 85, then 80, then 75 pounds was to be thin: I understood that at some point I was going to die» [3, р. 10–11].

Псіхалагічныя праблемы, звязаныя з пакутлівым адчуваннем жаночай цялеснасці, безумоўна наклалі трагічны адбітак на ўсю далейшую творчасць дзвюх паэтак: і на выбар праблематыкі, і на выкарыстанне пэўных мастацкіх вобразаў, адзін з якіх будзе разгледжаны ў гэтым артыкуле. Гаворка ідзе пра гераіню французскага народа, св. Жанну д’Арк (1412–1431 гг.), якая праславілася сваімі ваеннымі подзвігамі падчас Стагадовай вайны. У Нобелеўскай лекцыі 2020 г. Л. Глюк жартаўліва заўважыла, што яе з сястрой выхоўвалі так, каб дарослымі яны маглі выратаваць Францыю [4]. Сапраўды, у дзяцінстве і юнацтве Жанна д’Арк была адной з улюбёных гістарычных постацей нобелеўскай лаўрэаткі, што ясна вынікае з яе аўтабіяграфічнай прозы і паэзіі [3, р. 7; 5, р. 480]. Не дзіва: амерыканская даследчыца гісторыі Э. Л. Барстаў адзначыла, што і ў XXI ст. вобраз знакамітай французжанкі працягвае натхняць жанчын, якія бачаць у ёй натхняльны прыклад высокай духоўнасці, нязломнай веры ў сябе і адвагі, якая дае сілы змагацца супраць устойлівых сацыяльных норм [6, р. 288–292].

У сваім другім зборніку, які пабачыў свет пад назвай «Дом на балотах» (“The House on Marshland”, 1975), Л. Глюк апублікавала верш «Жанна д’Арк» (“Jeanne d’Arc”). Цікава, што яна абрала арыгінальнае французскае напісанне імя сваёй гераіні, а не яго англійскі варыянт (Joan of Arc); можна казаць пра пэўную схільнасць паэткі да інтэлектуалізму, які выяўляе сябе ў падобным, хай фрагментарным, выкарыстанні замежных моў у яе творах. Асноўнай

тэмай верша з’яўляецца пераўтварэнне, рэальнае і сімвалічнае. Ён пабудаваны на мастацкім кантрасце, на яскравым паралелізме дзвюх сцэн. У першай страфе Жанна чуе пасярод адкрытага поля галасы, якія распавядаюць пра «вялікую ласку Хрыста» (Christ’s great grace), – ці, дакладней, бачыць іх пад выглядам святла, што праходзіць праз лісце дрэў. Па загадзе звыш яе цела «стала цвёрдай бранёй» (hardened into armor). У другой страфе Жанна ўжо зачыненая ў цёмнай вязніцы, і галасы кажуць ёй, што яна павінна «ператварыцца ў агонь» (be transformed to fire), фактычна, у святло, згодна з «Божай воляй» (God’s purpose) [5, р. 76]. Свабода і несвабода, святло і цемра, ласка і воля – гэтыя канцэпты паслядоўна супрацьпастаўляюцца паэткай, прычым другі з пары заўсёды замяняе першы, экспліцытна абрысоўваючы тым самым трагічны лёс яе гераіні. Адначасова цела Жанны праходзіць праз доўгае пераўтварэнне ў чысты і, парадаксальна, свабодны дух, трансцэндэнтны па сваёй прыродзе. Нездарма менавіта Бога ці нешта блізкае да боскасці ў біблейскай культуры нярэдка сімвалізавала полымя: Яхвэ, альбо Ягоны анёл, з’явіўся перад Майсеам у цярновым кусце, які гарэў, але не згараў; слава Госпада на вышыні гары Сінай падавалася сынам Ізраіля «агнём паглынальным»; прарок Ілля атрымаў адказ ад праўдзівага Бога пра агонь і г. д. [Вых. 3:2, 24:17, 3Цар. 18:24]. Сама Л. Глюк пісала пра «палымяную істоту» (fiery self) Бога Ізраіля ў сваёй пазнейшай кнізе вершаў «Дзікі касач» (“The Wild Iris”, 1992) [5, р. 285]. Больш за тое, каталіцкія жанчыны-містыкі з сярэднявечнай Італіі таксама нярэдка спрабавалі аддаць уласнае цела, ці яго часткі, агню, каб ачысціцца ад плоцкай мярзоты і здабыць святасць. Так, Анжэла з Фалінья апякала сябе, каб суцішыць душэўны боль, калі яе пакінула ласка Госпада, а Даменіка даль Парадыза падпаліла сваё плячо звязкай свячэй у жаданні пазбыцца невыноснага адчування цялеснай грахоўнасці [7, р. 107, 163]. Вогненнае ачышчэнне ад жаночай цялеснасці праз стагоддзі было ў еўрапейскай культуры шляхам набліжэння да ідэальнага, трансцэндэнтнага, нават боскага існавання. У апошніх радках гераіня заўважае, што абавязаная жыццём сваім ворагам – і тут таксама маецца на ўвазе вечнае духоўнае існаванне ў постаці легенды, ментальнага канструкта, якому суджанае абсалютна ідэальнае быццё. Уражвае складаны дыялектычны падыход Л. Глюк да праблематыкі цялеснасці: апяванне поўнай прысутнасці чалавека ва ўласным целе і розуме, характэрнае, напрыклад, для яе любоўнай лірыкі, спалучаецца з нязменным імкненнем дыстанцыявацца ад экзістэнцыяльнай трагедыі матэрыяльнага існавання.

Неабходна заўважыць, што светлы вобраз Жанны мае ў «Доме на балотах» свайго цёмнага двойніка. Гэта ролевая гераіня верша «Забойца» (“The Murderess”) – вар’ятка, якая пазбавіла жыцця ўласную дачку. Яе споведзь перад камісарам паліцыі напоўненая рэлігійнымі алузіямі. Перадусім яна сцвярджае, што дзяўчына, у якой пачала абуджацца цікавасць да мужчын, была пад уладай нячыстага і магла трапіць у пекла. Забойства было здзейсненае, каб сцерці з дзяўчыны пляму граху, і гэта вярнула Богу належную ўладу. Ён літаральна «запанаваў над яе целам» (presided at her body) замест яе самой,

д'ябла ці іншых мужчын [5, р. 67]. У гэтым аспекце верш падаецца паэтычным увасабленнем сацыяльна-псіхалагічнай гіпотэзы Р. М. Бэла і Д. Вайнштэйна, якія даследавалі розніцы паміж аскетычнымі практыкамі каталіцкіх святых мужчынскага і жаночага полу: «For women evil was internal and the Devil a domestic parasitic force, whereas for men sin was an impure response to an external stimulus, one that left the body inviolate» [7, р. 16]. Адначасова «Забойца» стварае надзвычай цікавы кантраст з «Жаннай д'Арк»: на прыкладзе гэтых двух твораў паэтка дэманструе, чым адрозніваецца банальнае рэлігійнае шаленства ад містычнага перажывання, якое ўзбагачае індывіда. Першае пазбаўляе выбару, годнасці і паўнаўтаснага жыцця як самога хворага, так і тых, каго той палічыць аддаленымі ад боскасці. Безыменная маці безыменнай дзяўчыны прысвойвае ўладу не над сабой, а над цэлам сваёй дачкі, абгрунтоўваючы гэта трансцэндэнтнымі мэтамі; насамрэч гаворка ідзе выключна пра нездаровыя ілюзіі і фантазіі, спароджаныя памутнелым розумам. Другое, насупраць, дае магчымасць трансфармацыі, духоўнага развіцця і нават неўміручасці. Цэла Жанны пераўтвараецца згодна з Боскай і яе ўласнай воляй, каб сама яна магла перайсці ў вечнасць.

Надзвычай падобны па сутнасці погляд на гісторыю Жанны д'Арк прапанавала сваім чытачам Э. Сэкстан. Яе твор «У таварыстве анёлаў» (“Consorting with Angels”), надрукаваны ў зборніку «Жыві альбо памры» (“Live or Die”, 1966), утрымлівае апісанне сімвалічнага сну: «In that dream there was a city made of chains // where Joan was put to death in man's clothes» [8, р. 111]. Паэтка выкарыстала традыцыйную англійскую форму імя славутай французжанкі, не дадаючы да яго нават прозвішча, але гаворка, бяспрэчна, ідзе менавіта пра тую самую Жанну. Лірычная гераіня верша наследуе яе лёс: «Then the chains were fastened around me // and I lost my common gender and my final aspect. <...> // I was not a woman anymore, // not one thing or the other. <...> // I'm no more a woman / than Christ was a man» [8, р. 112].

Пераймаючы паводзіны Жанны, якая памерла ў мужчынскім адзенні, лірычная гераіня «У таварыстве анёлаў» у рэшце рэшт пазбываецца любых палавых ці гендарных адзнак і здабывае сапраўдную вольнасць, нават боскасць, прыпадабняючы сябе да Хрыста, з якім яе яднае агульная свабода быцця. Калі мы вернемся да твора Л. Глюк, то таксама заўважым там кароткі лагічны ланцужок: «жанчына» – «мужчына» – «дух», бо перад тым, як ператварыцца ў полымя, Жанна мусіць спярша надзець браню, гэта значыць, традыцыйна маскулінны атрыбут. У «Бухце» (“The Inlet”), іншым раннім вершы Л. Глюк са зборніка «Першынец», лірычная гераіня, жадаючы пазбыцца цялесных і душэўных мук, хоча прыпадобніцца да біблейскага юнака Сэдраха, які выйшаў цэлы з вогненнай печы [5, р. 52]. Такія метамарфозы нагадваюць пра вядомы пасаж з гнастычнага Евангелля паводле Фамы, дзе Хрыстос абяцае зрабіць Марыю (верагодна, Магдаліну) жывым духам, падобным да мужчын, і сцвярджае, што кожная жанчына, якая стане мужчынам, увойдзе ў Царства Нябеснае [9, с. 261]. У гэтых радках адлюстравалася непрыязнасць гностыкаў да чалавечага цэла – асабліва да

жаночага з яго рэпрадукцыйнымі функцыямі, скіраванымі на памнажэнне жыцця ў змрочным свеце, якім кіруе нядобры дэміург. Цень гэтай непрыязнасці заўважны ў творах Э. Сэкстан і Л. Глюк, і яго можна патлумачыць не столькі тэалагічнымі, колькі псіхалагічнымі прычынамі, звярнуўшыся да біяграфій абедзвюх паэтаў. Э. Сэкстан здзейсніла спробу самагубства, калі гендарныя абмежаванні, якія навязвала жанчынам пасляваеннае амерыканскае грамадства, давялі яе да нервовага зрыву. Гераіня «У таварыстве анёлаў» адкрыта вызнавала: «I was tired of gender things» [8, p. 111]. Тагачасная дзяржава прапагандавала ідэал хатняй гаспадыні, дасканалай маці і жонкі; да гэтай прапаганды актыўна далучыліся ўладальнікі буйных прадпрыемстваў, нацэленых на продаж разнастайных паўфабрыкатаў, кухоннай тэхнікі, сродкаў для чысткі падлогі і г. д. Амерыканскі пісьменнік А. Левін (1929–2007) стварыў навукова-фантастычную пародыю на вобраз ідэальнай гаспадыні 1950-х гг. у папулярным рамане «Стэпфардскія жонкі» (“The Stepford Wives”, 1972), дзе пад усмешкамі і завітымі валасамі такіх гаспадынь хаваліся механізмы, што прыводзілі ў дзеянне звычайных жалезных робатаў, сканструяваных для выгоды мужчын. У рэальнасці самі жанчыны, якія спазналі незалежнасць, больш не маглі задаволіцца настолькі абмежаванай роляй і пагадзіцца з поўнай адсутнасцю перспектывы інтэлектуальнага развіцця. Прыхаваны ўзрост дэпрэсій, алкагалізму, залежнасці ад антыдэпрэсантаў і транквілізатараў сярод хатніх гаспадынь ЗША прааналізавала Б. Фрыдан ва ўплывовай кнізе «Загадка жанчыны» (“The Feminine Mystique”, 1963) [10, p. 203–206]. Многія творы Э. Сэкстан можна лічыць мастацкай інтэрпрэтацыяй гэтага сацыялагічнага даследавання.

Характэрна, што іншы яе верш, «Выкрадальнік агню» (“The Fire Thief”) са зборніка «Страшнае веславанне насустрач Богу» (“The Awful Rowing Towards God”, 1975), прапануе больш змрочны погляд на постаць Жанны д’Арк. Гэты твор мае досыць складаную фабулу, у якой перапляліся розныя міфы і легенды народаў свету. Паэтка апісвае, як у сіваю даўніну ўсе жывыя стварэнні пакутавалі без агню, няздольныя ані сагрэцца ў любы момант, ані прыгатаваць ежу ўдзень, ані станчыць вакол вогнішча ўначы. Жывёлы, птушкі, рыбы, насякомыя, мужчыны, жанчыны, таямнічыя звышнатуральныя істоты, названыя «жаўнерамі сонца» (the soldiers of the sun), і нават тытан Праметэй спрабавалі выкрасці агонь у Бога, але па розных прычынах не дамагліся свайго. У рэшце рэшт сабака здолеў не выкрасці, а выпрасіць агонь пад умовай, што зможа «захаваць яго святасць» (keep it sacred). Аднак гэтая адзіная умова не была выкананая, бо людзі аказаліся няздольнымі стрымаць сваё абяцанне найвышэйшай сіле.

Э. Сэкстан апісвае вынік з уласцівай для яе мастацкага метаду натуралістычнасцю, амаль празмернай, поўнай макабрычных дэталей: «They did not listen forever // for they burned Joan // and many, and many, // burned at the stake, / peeling their skin off, // boiling their good red blood, // their hearts like eggs...» [8, p. 462] Сакральны агонь чакала найгоршая прафанацыя з магчымых – яго выкарысталі ў якасці прылады жорсткага забойства; сабака стаў «выкрадаль-

нікам» не ў прамым сэнсе, а хутчэй у пераносным, калі міжволі парушыў дадзенае Богу слова. Метафары, выкарыстаныя паэткай, дазваляюць зразумець, што людзі фактычна зраўнялі целы сваіх братоў і сясцёр з ежай – мясам, супам, яйкамі, пазбаўляючы іх усялякай годнасці, індывідуальнасці і духоўнасці, зводзячы спярша да выключна фізічнага быцця, а потым да небыцця. Э. Сэкстан была не адзінай літаратаркай свайго часу, якая звярнулася да настолькі брутальных тропай: у кантэксте літаратурнага працэсу Паўночнай Амерыкі падаецца немалаважным, што выдадзены ў 1969 г. дэбютны раман канадскай пісьменніцы М. Этвуд атрымаў назву «Ядомая жанчына» (“The Edible Woman”), бо яго галоўная гераіня ўпарта адмаўлялася ад ежы, каб выйсці за межы канс’юмерыскага пасляваеннага грамадства, гэта значыць, не спажываць і не быць спажытай [11, р. 22].

У «Выкрадальніку агню» славуная французжанка, якую паэтка заўсёды называе толькі па імені, быццам сяброўку, стала не столькі паўнаважным персанажам, колькі архетыпічнай, першаснай ахвярай маральнай і інтэлектуальнай слепаты, спакон вякоў уласцівых любому грамадству. Безумоўна, Э. Сэкстан не выпадкова абрала такой ахвярай менавіта жанчыну, якая адважна парушала гандарныя нормы. Сацыяльна-гістарычныя абставіны, у якіх ствараўся верш, не толькі натхнялі феміністак на змаганне за ўласныя правы, але часам і выклікалі ў іх зразумелыя трывогу і боязь. Любы свядомы барацьбіт супраць агульнапрынятай маралі не можа не задумацца аб патэнцыяльна небяспечных наступствах ўласных дзеянняў, калі вырашыць прааналізаваць стагоддзі досыць крывавай і змрочнай гісторыі чалавецтва. Падобную інтэрпрэтацыю наўрад ці можна лічыць маргінальнай: так, у даследаванні Э. Л. Барстаў знайшлося месца для згадкі пра тое, што некаторыя жанчыны лічаць гісторыю Жанны перасцярогай перад залішняй смеласцю ў выказваннях [6, р. 289].

Безумоўна, для паўнаважнага разумення вершаў Э. Сэкстан неабходна памятаць пра асаблівасці «жаночага пытання» ў пасляваенным амерыканскім грамадстве, тады як творы Л. Глюк успрымаюцца больш глыбока, калі чытач ведае, што паэтка доўгі час змагалася з нервовай анарэксіяй. Ад гэтай хваробы часцей за ўсё пакутуюць маладыя дзяўчаты, апантаныя адначасова нянавісцю да ўласнага цела, якое расце, змяняецца і робіцца здольным да нараджэння дзяцей, і жаданнем цалкам яго кантраляваць. Невыпадкова многія адданыя хрысціянкі, імкнучыся да ідэальнага містычнага саюза з Богам, упадалі ў так званую «свяшчэнную анарэксію», якая дазваляла ім перамагчы тленную плоць сіламі духа, натхнёнай звыш волі і свядомасці [7, р. 28–30]. Падаецца натуральным, што сімвалічнае ператварэнне ў мужчыну стала для гераінь Л. Глюк і Э. Сэкстан першым крокам на шляху да трансцэндэнтнасці: яно знішчала як сацыяльныя, так і фізічныя абмежаванні, і прапанавала значна больш вольнасці ва ўчынках і думках. Не дзівіць і тое, што ў сваіх духоўных пошуках абедзве яны звярнуліся да андрагіннай постаці Жанны д’Арк, якая ідэальным чынам увасобіла іх глыбінныя жаданні, і перасэнсавалі трагічныя наратыўныя легенды, ператвараючы гібель у вызваленне.

ЛИТАРАТУРА

1. Logan, W. *Our Savage Art : Poetry and the Civil Tongue* / W. Logan. – New York : Columbia University Press, 2012. – 368 p.
2. Salvio, P. *Anne Sexton : Teacher of Weird Abundance* / P. Salvio. – Albany : State University of New York Press, 2007. – 170 p.
3. Glück, L. *Proofs & Theories : Essays on Poetry* / L. Glück. – New York : Ecco, 1995. – 150 p.
4. Louise Glück – Nobel Lecture [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2020/gluck/lecture/>. – Дата доступу : 01.05.2021.
5. Glück, L. *Poems 1962–2012* / L. Glück. – New York : Farrar, Straus and Giroux, 2013. – 656 p.
6. *Joan of Arc and Spirituality* / ed. A. W. Astell, B. Wheeler. – New York : Palgrave Macmillan US, 2003. – 305 p.
7. Bell, R. M. *Holy Anorexia* / R. M. Bell. – Chicago : The University of Chicago Press, 1985. – 248 p.
8. Sexton, A. *The Complete Poems* / A. Sexton. – Boston : Mariner Books, 1999. – 656 p.
9. Апокрифы древних христиан : Исследование, тексты, комментарии / ред. А. Ф. Окулов и др. – Москва : Мысль, 1989. – 336 с.
10. *Friedan, B. The Feminine Mystique* / B. Friedan. – London : Penguin Books, 2010. – 368 p.
11. Margaret Atwood (Bloom's Modern Critical Views) / ed. H. Bloom. – New York : Chelsea House Publishers, 2008. – 204 p.